

A PTK-KODIFIKÁCIÓ JELENÉRŐL ÉS A TÖRVÉNYKÖNYVÜNK ÁLTALÁNOS RÉSZÉT ÉRINTŐ MÓDOSÍTÁSOKRÓL

I. A kodifikáció eddigi folyamata és jelenlegi állása

Ahhoz, hogy az új Polgári Törvénykönyv előkészítését célzó kodifikációs munka jelenéről képet alkothassunk, mindennek előtt számba kell venni azt, hogy mi történt eddig, milyen főbb, elvi jelentőségű, az egész kodifikáció menetét és tartalmát is meghatározó kérdések merültek fel, s ezekre milyen válaszok születtek. Csak ezek ismeretében lehet helyesen értékelni azt a helyzetet, ahol a kodifikáció jelenleg tart.

1. Szükség van-e új Ptk.-ra?

Nyilvánvaló, hogy nem helyes az, ha a jogalkotás öncélú tevékenységgé válik. Számomra általánosan alkalmazandó kodifikációs elvnek tűnik, hogy nem szabad hozzányúlni egy jogszabályhoz csak azért, mert az túlságosan régi. Más jogalkotási területeken kísérletek történnek arra, hogy a jogszabályok rendszeres felülvizsgálatának feladatához előre meghatározott rendszerességgel új törvények alkotásának köteleességszerű végrehajtását is hozzárendeljék – függetlenül attól, hogy az adott jogszabály által szabályozott viszonyok az elmúlt időszakban keresztülmentek-e olyan méretű változásokon, amelyek elkerülhetetlenné teszik az új jogszabály megalkotását. Álláspontom szerint ez nem helyes, és az új Ptk. megalkotásának elrendelésekor a döntéshozók számára nem is volt önmagában elegendő érv az, hogy a jelenleg hatályos törvény 1959-ben született, s 1960 óta van hatályban. Ellenkezőleg, az én szememben inkább érték lehet az, ha egy kódex régi, hiszen ez azt jelzi, hogy olyan sikerült törvényműről van szó, amelyik kellő absztrakciós szinten volt képes szabályozni a hatálya alá tartozó viszonyokat, s ezáltal

lehetséges volt a szükségszerűen változó viszonyok kezelése a strukturálisan és koncepcionálisan változatlan szabályokkal (ami persze nem jelenti azt, hogy ne kellene a régi kódexeket időről időre módosítani, az újabb korok követelményeihez igazítani). Példaként elég a francia Code civilre gondolnunk, amelyik idén ünnepi megalkotásának 200 éves évfordulóját, s ahelyett, hogy egy új polgári törvénykönyv kidolgozását fontolgatnák, a franciák inkább nagyszabású ünnepségekkel készülnek kifejezésre juttatni nemzeti büszkeségüknek számító kódexüket.

A magyar Ptk. közel sincs 200 éves, mégis nekifogtunk egy új törvény előkészítésének. Miért? Ha az előzőek szerint a kodifikációt tartalmi szempontokkal kell igazolnunk, akkor nyilván azt kell vizsgálni, hogy a Ptk. által szabályozott személyi és vagyoni viszonyokban bekövetkeztek-e olyan mértékű változások, amelyek kezelésére a régi szabályok már alkalmatlanokká váltak. Nos, azt, hogy Magyarországon a 80-as évek végétől kezdődően gyökeres gazdasági és társadalmi változások következtek be, különösebben nyilván nem kell bizonygatni, s mindenki számára egyértelmű az is, hogy ezek a változások alapvetően átalakították a Ptk. által szabályozott viszonyokat is. A kérdés most már csak az, hogy kimondhatjuk-e a hatályos Ptk. alkalmatlanságát ezeknek a megváltozott viszonyoknak a kezelésére.

A tények – első látásra úgy tűnhet – éppen az ellenkezőjét mutatják. Az imént említett társadalmi és gazdasági változások befejeződtek: Magyarország a KGST-be integrált szocialista tervgazdasági rendszerből az Európai Unió tagjaként működő piacgazdasággá vált. Az 1959-es Ptk. azonban ma is működik, s a bíróságok a kódex alkalmazásával képesek a felmerülő jogvitákat rendezni. Miért lehetséges ez? Ennek legalább két fő oka említhető. Egyrészt így utólag szemlélve a törvénykönyvet azt mondhatjuk, hogy az bizonyos értelemben „túlméretezett” vagy még inkább „túlfejlett” volt. Sok tekintetben a klasszikus áruviszonyok szabályozására modellezték a törvény megalkotói a normákat, holott az akkori viszonyok nagy általánosságban éppenséggel messze álltak az áruviszonyoktól. Ez a gondos, a polgári jog hagyományos értékeit a lehetőségekhez mérten megőrző, a klasszikus polgári jog eszmeiségét tükröző és módszereit követő kodifikáció jelentette az egyik pillért, amire a Ptk.

még ma is biztonsággal támaszkodhat. A Ptk. túlélésének másik záloga a módosítások sora, ami alkalmassá tette a törvényt arra, hogy megváltozott viszonyokat is képes legyen szabályozni. Ez a második feltétel azonban természetesen nem következhetett volna be, ha az elsőként említett körülmény nem teszi eleve alkalmassá a Ptk.-t a változások befogadására.

Ugyanakkor a nagyszámú módosítással (Sáriné Dr. Simkó Ágnes a kodifikációért felelős miniszteri biztos a kodifikációs munkák megkezdésekor mintegy 46 módosítást számlált össze 1989 és 1997 között)¹ működőképpessé tett Ptk. mégsem tekinthető ideális megoldásnak. A módosítások ugyanis többnyire nem átfogó jellegűek, hanem egy-egy konkrét jogalkotási feladat megoldását tűzték ki célul, ezért a módosítás rendszerint csak a szűken vett célt tartotta szem előtt, s nem sokat törődött a kódex rendszerével, ami az eltérő időben, eltérő céllal bekövetkező módosítások folytán lassan megbomlott, időnként átláthatatlanná vált. Ezzel a Ptk. elvesztette a tartását, kohéziós erejét, ami egy kódexet képes lehet megvédeni az ötletszerű, rendszertanilag át nem gondolt módosításoktól. Ma már nem jelent belső gátat egy Ptk.-módosítással szemben az attól való félelem, hogy az egyik ponton beiktatott új elem megbontja a törvény összhangját, hiszen az eddigi számtalan módosítás már amúgy is alaposan átluggatta a Ptk. eredetileg sűrű szövetét. Különösen nem tett jót a Ptk.-nak az az utóbbi évtizedben elharapózott jogalkotási módszer, amely egymással csak nagyon laza kapcsolatban lévő jogszabályokat alakít át egyetlen jogszabállyal egy aktuális (nem egyszer nyilvánvalóan politikai) cél sürgős elérése érdekében. Ilyenkor érthetően (de meg nem bocsátható módon) a jogalkotó a célra koncentrálni, s annak oltárán feláldozza az éppen áldozatul eső jogszabályok belső logikáját, rendszerét, hagyományos szabályozási módszereit, értékeit. A Ptk.-t is sok ilyen – más célra irányzott – golyó találta el, s az ekként ütött sebek nehezen vagy egyáltalán nem gyógyulnak.

Ez tehát az egyik oka annak, hogy annak idején az a döntés született, hogy további, rendszerben át nem gondolt, ad hoc módosítások helyett inkább a Ptk. rendszerét megújító megoldáson kell gondolkodni. A szabályozás rendszerezettsége ugyanis a kódexben való szabályozás egyik legnagyobb előnye², s míg a rend-

szert szét lehet bombázni sporadikus módosításokkal, a rendszer helyreállítása ugyanilyen módszerrel sokkal nehezebbnek vagy még inkább lehetetlennek tűnik.

Nyilvánvaló továbbá, hogy ha igaz is az, hogy a Ptk. még állja a sarat, azt azért nem mondhatjuk, hogy a Ptk. az elképzelhető legtökéletesebb jogszabály, s nincsenek a gazdaságban olyan új igények, amelyeknek a Ptk.-ba illő szabályozással kellene megfelelnie a törvényalkotónak. Ezeket az új igényeket egyelőre a gazdasági élet szereplői megoldják oly módon, hogy a jogszabály hiányát önszabályozással (pl. a szerződések keretében a szerződési szabadság adta mozgásteret minél jobban kihasználva) pótolják, egy modern jogrendszer azonban nem rendezkedhet be arra, hogy a felek majd mindazt a problémát megoldják, amit a jogszabályok nem oldanak meg. Társadalmi méretekben nem hatékony az, ha például a szerződő feleket arra kényszerítjük, hogy minden egyes szerződéskötésnél megtárgyaljanak és a szerződésük részévé tegyenek olyan elemeket, amelyeket az adott körülmények között minden racionálisan gondolkodó szerződő fél mindig kikötne. Költség-hatékonyabb az a megoldás, ha az ilyen szerződési elemeket diszpozitív szabályozással a jogi norma rangjára emeljük, s ezzel megspóroljuk a piaci szereplőknek a szerződéskötés során ezzel kapcsolatban felmerülő költségeket. Sok esetben azonban a szóban forgó új elemek beillesztéséhez a Ptk. egy újabb rendszerére lenne szükség, ami csak a törvény egész koncepciójának újragondolásával történhet meg.

Mindezek a szempontok tehát azt eredményezték, hogy szakmai konszenzus alakult ki arról, hogy a Ptk. átfogó felülvizsgálatára kell sort keríteni a szabályozás rendszerének helyreállítása és az új rendszerbe beilleszthető, a jelenlegi gazdasági és társadalmi viszonyok által megkívánt új elemeknek a szabályozásba való beépítése érdekében. Egészen általánosan és elméletileg vizsgálva a kérdést ez még mindig nem feltétlenül azonosítható egy új Ptk. iránti szükséglet megfogalmazásával. A szabályozási technikát véleményem szerint minden esetben a szabályozás tartalmának kellene meghatározni. Előbb tehát látni kellene, hogy mit akarunk változtatni, s ahhoz kellene igazítani azt a döntést, hogy a meglévő jogszabályt módosítjuk-e vagy egészen új jogszabályt alkotunk. Továbbra is csak elméleti szín-

ten akár azt is mondhatnánk, hogy végső soron az utolsó kérdés egy kodifikációs munka során annak eldöntése, hogy a módosításokat hogyan jelenítjük meg. Ez azonban a gyakorlatban általában nem így történik, s nem így volt a Ptk. esetében sem. A kodifikációs munkák megindítását egy kormányhatározat rendelte el³, s ekkor még semmi konkrétum nem látszott a módosítások irányáról, tartalmáról, de az már egyértelműen meghatározásra került, hogy új törvényt kell készíteni. Azt gondolom, hogy e döntés helyességét azóta csak megerősíteni lehet. A Ptk. szerkezetét és tartalmát érintő szükséges változások olyan méretűek és olyan minőségűek, hogy mindenképpen indokolják az új törvénykönyv elkészítését, még akkor is, ha ezzel időben jelentősen kitolódik a magyar Ptk. 200 éves évfordulójának megünneplése. Az előzetes döntés arról, hogy új kódex születik, segítette a kodifikációs munkát abban az értelemben, hogy nem kötötte a gondolkodást a Ptk. jelenlegi rendszere (vagy annak maradványai), fogalmi apparátusa, s a jogalkotó azzal a tudattal fogott a munkához, hogy minden mozdítható, minden átalakítható, minden újragondolható.

2. Érdemes-e nemzeti kódexet alkotni?

Globalizálódó világunkban, amikor a Ptk. által alapvetően szabályozandó gazdasági viszonyok egyre inkább nemzetközi jellegűek, s ennek megfelelően a jogi szabályozás is egyre több ponton tör ki a nemzeti keretből (nemzetközi egyezmények, a jogegységesítést szolgáló ajánlások, illetve modell jogszabályok formájában), önként adódik a kérdés, hogy vajon lehetséges-e egyáltalán, s ha lehetséges, akkor érdemes-e nemzeti szinten szabályozni a szóban forgó viszonyokat. Még hangsúlyosabbá teszi ezt a kérdést az, hogy hazánk hamarosan az Európai Unió tagjává válik, ahol pedig az egységes belső piac megteremtése érdekében már eddig is egy sor kérdést közösségi szinten szabályoztak, s e szabályozás folyamatos bővülése várható. Sőt tudunk arról, hogy – ha egyelőre még nem is az Unió hivatalos jogalkotási keretei között (tehát nem feltétlenül irányelv vagy rendelet formájában tervezett módon), hanem inkább magánkezdeményezések uniós támogatása formájában – folynak munkálatok egységes európai Ptk. kidolgozására. Ha ez így van, akkor vajon kell-e nekünk törnünk magunkat egy új, nemzeti Ptk.

megalkotásáért? Nem lenne egyszerűbb megvárni, míg elkészül az európai Ptk.?

Félek tőle, hogy nem! Mégpedig legalább két okból sem. Egyrészt világosan látszik, hogy a jogegységesítést célzó törekvések nem fogják át a polgári jog egészét, hanem azokra a területekre koncentrálnak, amelyek a gazdaság nemzetköziesedésével leginkább érintettek. Nincsenek látható szándékok például a családjog vagy az öröklési jog egységes szabályozására, s ez nyilván nem is baj, hiszen ezek a területek oly mértékben meghatározottak társadalmi és kulturális tényezők által, hogy széles körű kompromisszumos szabályozásra aligha lenne lehetőség. Másrészt azért sem tűnik reális alternatívának az európai Ptk. kivárása, mert a nemzetközi jogegységesítés sokkal bonyolultabb és ennek megfelelően időigényesebb feladat, mint a nemzeti jogalkotás. Pedig egy Ptk. méretű és jelentőségű jogszabály nemzeti keretekben való kidolgozása sem rövid idő alatt megvalósítható feladat. Tehát az új magyar Ptk.-nak van perspektívája, hiszen egyáltalán nem biztos, hogy lesz egységes európai Ptk., ha lesz, akkor az a Ptk. teljes anyagát lefedi, s valószínűtlen, hogy belátható időn belül válthatnánk föl törvénykönyvünket egy európai kódexszel.

Mindez azonban nem azt jelenti, hogy az új Ptk.-t a nemzetközi fejleményekre tekintet nélkül lehetne megalkotni. Éppen ellenkezőleg nyilvánvaló, hogy a Ptk.-nak tükröznie kell a nemzetközi egyezményekből a polgári jogi jogviszonyok körében Magyarországra háruló kötelezettségeket, de ezen felül érdemes figyelembe venni a nemzetközi trendeket mutató instrumentumokat is, mert ez biztosíthatja a magyar Ptk. nemzetközi elfogadottságát, illetve a magyar polgári jog zökkenőmentes integrálódását a későbbiekben esetleg megvalósuló egységes polgári jogi szabályozásba.

Érdemes itt felvetni még egy kérdést, nevezetesen azt, hogy az új Ptk. megalkotásakor lehetséges-e és érdemes-e mintaként figyelembe venni külföldi törvénykönyveket. Véleményem szerint attól óvakodni kellene, hogy egy adott külföldi Ptk.-t (még ha az nemzetközileg elismert, modern jogszabály is) kövessünk, és akár annak szerkezetét, akár tartalmát egyszerűen megpróbáljuk átvenni. Helyesebb, ha nyitottak vagyunk minden megoldási módozatra, s

esetről esetre elemezzük azt, hogy egy adott kérdésben melyik megoldás az, ami a mi viszonyaink között optimális megoldást hozhat.

3. Mit foglaljon magában az új Ptk?

Miután eldőlt, hogy új Polgári Törvénykönyvet kell alkotni, kézenfekvő feladatnak látszott annak meghatározása, hogy a Ptk. szabályozása milyen területeket öleljen fel. Ha az ezzel kapcsolatos elképzeléseket csoportosítani kellene, azt mondhatnánk, hogy voltak olyan vélemények, amelyek a hatályos Ptk.-hoz képest korlátozták volna a Ptk. hatókörét, mert úgy gondolták, hogy a gazdasági, kereskedelmi élet viszonyaira önálló szabályozást, leginkább egy Kereskedelmi Törvényt kell kidolgozni, a Ptk.-t pedig fönn kell tartani a magánszemélyek egyes személyi és vagyoni viszonyainak szabályozására. A Ptk. tárgykörével kapcsolatos gondolatok másik köre a bővítést szorgalmazta annak hangsúlyozásával, hogy a Ptk.-nak a magánjog anyajogává kell válnia, s ekként minden polgári jogi jogviszonyt szabályoznia kell, ideértve például a családi jogot, a szellemi alkotások jogát, illetve a teljes társasági jogot is. Összefoglalóan elmondható, hogy a végeredmény a Ptk. hatókörének tágulása lesz, de nem olyan mértékben, amilyen mértékben ez elvileg lehetséges lenne. Lássuk röviden a részleteket!

a) A Kodifikációs Főbizottság több alkalommal is tárgyalta azt a kérdést, hogy a Ptk. valamennyi vagyoni jogviszony szabályozását tűzze-e ki célul, vagy – leválasztva a kereskedelmi élet viszonyait – korlátozódjon a magánszemélyek polgári jogi viszonyaira. Ez a kérdéskör durván két nagy kérdést vetett föl: szükség van-e a gazdasági élet szerződéseinek speciális szabályozására, s a kereskedők személyére vonatkozó szabályozást tartalmazzon-e a Ptk. Az első kérdés lényege, hogy a Ptk. másként modellezze-e a magánszemélyek ügyleteit, mint ahogy a kereskedelmi szerződéseket kell kezelnie a jognak. Erről a legátfogóbb érvrendszert Vékás Lajos dolgozta ki, meggyőzően bizonyítva, hogy a kereskedelmi jog és polgári jog elkülönülése meghatározott történelmi korszak terméke volt, amely korszak jellemzői ma már nem lelhetők föl, tehát indokolatlan lenne csak a hagyományok miatt a mai korral nem adekvát szabályozási módszert választani. Ma az egyes személyek gazdálkodó minősége

nem válik el oly mértékig egyéb vagyoni viszonyaitól, hogy az szükségessé tenné minőségileg más jogi szabályozás alkalmazását. A ma elérhető tudásszint és információellátottság mellett az sem lehet alapos érv a kereskedelmi jog elkülönült kódexben való megapozásához, hogy a kereskedelmi viszonyokban esetleg olyan speciális ismeretekre lenne szükség, amivel a nem kereskedők nem rendelkezhetnek.⁴ E megfontolásokra tekintettel a Ptk. egységesen fogja szabályozni a vagyoni forgalom viszonyait, mégpedig a kereskedelmi viszonyokra modellezve a szabályozást. Ez természetesen megköveteli azt, hogy olyan esetekben, amikor valamelyik fél mégis kiszolgáltatottabb helyzetben van, mint a vele szerződő másik fél, akkor a jognak speciális védelmet kell biztosítania. Ezt a célt fogja szolgálni a fogyasztóvédelmi magánjognak a Ptk.-ban megjelenő anyaga. Ez láthatóan eltér a jelenleg hatályos Ptk.-nak attól a rendszerétől, amely egységesen szabályozza ugyan a szerződéses viszonyokat (hiszen ma sincs külön szabályozott kereskedelmi jog vagy akár csak kereskedelmi szerződési jog), de bizonyos helyzetekben a gazdálkodó szervezetekre vonatkozóan szigorúbb szabályokat állapít meg, nagyobb elvárásokat fogalmaz meg. Ezzel szemben az új Ptk. az egységes szabályozásánál enyhébb szabályokat fog megállapítani a fogyasztók által kötött szerződések világában a fogyasztókra vonatkozóan – nem utolsósorban az Európai Közösségek szabályozásának eleget téve. Ez érthetően ahhoz a következményhez is elvezet, hogy az új Ptk.-ban feleslegessé válik a gazdálkodó szervezet fogalma, hiszen rájuk nem kíván az új törvény speciális szabályokat meghatározni. Annál fontosabb szerep jut viszont a fogyasztó megfelelő definiálására, hiszen ezen múlik majd, hogy a kivételes szabályok milyen körben, milyen ügyletekre nézve érvényesülnek.

A másodikként fölvetett kérdés központi eleme az a dilemma volt, hogy a gazdasági társaságok anyaga hogyan viszonyuljon a Ptk.-hoz: beépüljön-e a szabályozás a Ptk.-ba, vagy kodifikációs technikai szempontból és akár tartalmi, szemléleti szempontból is megtartsa, esetleg növelje távolságát a klasszikus polgári jogtól. Bár ebben a kérdésben határozott véleményem van⁵, erre most mégsem térhetek ki, hiszen a vitanap programjában erről a kérdésről külön előadás szól.

b) Magától értetődően a Ptk. kodifikációja során hangsúlyt fek-

tetünk arra, hogy az elkészülő törvényjavaslat megfeleljen az alkotmányossági követelményeknek. A törvény jellegét, tartalmát, szemléletét alapvetően meghatározó kérdésként vetődött föl az, hogy vajon miképpen tükrözze az új Ptk. az alkotmányossági szempontokat, illetve miképpen érvényesüljenek az alkotmányos elvek a polgári jogi jogviszonyokban. Itt is kétféle álláspont ütközött egymással. Az egyik felfogás szerint az alkotmányjogi normák a polgári jogi jogviszonyokban is közvetlenül szerephez kell, hogy jussanak, hiszen az Alkotmány az egész jogrendszer fölött uralkodó, minden más jogszabály fölött álló törvény, érvényesülésének tehát nem lehet korlátokat szabni. Ebből a felfogásból az következne, hogy konkrét jogvitákban a bíróság feljogosítva érezhetné magát arra, hogy félretegye a polgári jogi normákat, ha úgy ítélné meg, hogy azok ellentétesek valamely alkotmányjogi előírással. Ezzel szemben a másik felfogás abból indult ki, hogy az Alkotmány normái elsősorban a jogalkotóknak szabják meg azokat a kereteket, amelyek között jogot alkothatnak. A megalkotott jogszabályoknak kell alkotmányosnak lenni, s ha ez a követelmény megvalósul, akkor például a polgári jogi normák alkalmazásával egyszersmind az Alkotmány betartását is garantálni tudjuk. Ha pedig a kétféle szabályrendszer között mégis valamiféle összeütközés mutatkozna, azt nem a perben eljáró bíró oldhatná föl, hanem az Alkotmánybíróság. A bírónak annyi lenne a szerepe, hogy ha úgy látná, hogy a polgári jogi norma alkalmazásával sérülnének az alkotmányos jogok, akkor az Alkotmánybíróságnál kezdeményezhetné az ellentmondás feloldását.

E két felfogás közül a másodikat tette magáévá a Kodifikációs Bizottság, mert álláspontja szerint ez képes összhangot teremteni az alkotmányos elveknek a magánjogi viszonyokban való érvényre juttatásának és a jogbiztonságnak a követelményei között. A polgári jogi ítélezés kiszámíthatósága kerülne ugyanis veszélybe akkor, ha a bíróságok saját döntésük alapján bármelyik ügyben félretehetnék a polgári jogi szabályokat, s azokat saját belátásuk szerint az Alkotmány szabályaival helyettesíthetnék. Ráadásul a polgári jogi normák az alkotmányos követelményeket nyilván a polgári jog sajátos szempontjai szerint színezve, e sajátos szempontokat is érvényre

juttatva fejezik ki, ezeknek a normáknak a bíróság által történő félreértése tehát éppen e sajátosságok elvesztését jelentené.

A Kodifikációs Bizottság döntésének eredményeképpen tehát az új Ptk. nem fog utalást tartalmazni sem arra, hogy a polgári jogi jogviszonyokban közvetlenül alkalmazni kellene vagy lehetne az Alkotmány normáit, sem pedig arra, hogy az Alkotmány normái megelőznék a Ptk. szabályainak alkalmazását. Ez persze fokozott felelősséget ró a Ptk.-ra, hiszen e kódexnek kell biztosítania az alkotmányosság érvényesülését a polgári jogi jogviszonyokban.

c) A készülő Ptk. tartalmi kereteinek meghatározása során fölvetődött a polgári jog és a munkajogi szabályozás kapcsolata is. Az kétségtelen, hogy a munkajogviszonyok eredendően magánjogi viszonyok voltak, s viszonylag új keletű a munkajogi szabályozás önálló sodása. Ennek oka pedig az volt, hogy a munkaviszonyoknak a munkáltató és a dolgozó közötti szerződéses viszonyon alapuló rétegére ráakódott egy másik réteg, az ún. kollektív munkajog, amit a hagyományos polgári jogi eszközökkel, a felek egymás mellé rendeltségén alapuló szabályozással nem lehetett kezelni. Éppen ez az elem az, amelyik lehetetlenné teszi, hogy a munkajogi szabályozás a maga teljességében a polgári jogban, az új Ptk.-ban kapjon szabályozást. Ezt a gondolatot a Kodifikációs Bizottság kezdettől fogva elveti. Ugyanakkor a piaccgazdasági viszonyok között az egyedi munkaszerződés szabályai – amelyeknek korábban is bizonyos értelemben a polgári jogi szabályok biztosították a háttérét – egyre közelebb kerülnek a polgári jogi szerződésekhez, s a jogrendszer koherenciáját erősítő, hatékony megoldásnak tűnne az, ha ez a kapcsolat még egyértelműbbé válna, kiküszöbölhetők lennének a munkaszerződésnek a polgári jogi szerződésekhez képest mutatkozó indokolatlan eltérései. Ezt a Ptk. koncepciója nem feltétlenül úgy képzei, hogy az egyedi munkaszerződés szabályait teljes körűen a Ptk.-ban kellene megjeleníteni (bár ez sem tűnik teljes egészében kizártnak), hanem óvatosabban fogalmazva a Koncepció kölcsönös közeledésről beszél. Ez például megvalósulhat úgy, hogy a Ptk. kötelmi jogi könyve tartalmazni fogja az egyes szerződések között a munkaszerződést, mint szerződéstípust, de a részletes szabályozást egy utaló szabállyal külön törvényre – a Munka Törvénykönyvére – bízna. Ezzel a módszerrel egyértelművé

lehetne tenni, hogy az egyedi munkaszerződésen alapuló viszonyok alapvetően a polgári jogi jogviszonyok körébe tartoznak, ám nem kellene terhelni a Ptk.-t a munkajogviszony sajátos szabályaival, s főként nem kellene szétszakítani az egyéni és kollektív munkajogviszonyok szabályozását.

d) A Kodifikációs Bizottság megfontolás tárgyává tette azt is, hogy a szerzői jogi és iparjogvédelmi szabályozás teljes körűen része legyen-e a megalkotandó Ptk.-nak. A gondolatot végül azért vetette el, mert ez a szabályanyag a maga komplexitásában jelentős mértékben tartalmaz közjogi elemeket is, amiknek a Ptk.-ban való megjelenítése – a szabályozás módszerének különbözőségére tekintettel – nem lett volna lehetséges. Az pedig nem tűnt hatékony megoldásnak, hogy az anyagi jogi szabályozást és az azzal szorosan összefüggő eljárási és az eljáró hatóságra vonatkozó közigazgatási szabályokat szétválasszuk csak azért, hogy a tisztán anyagi jogi szabályozás a Ptk.-ba kerülhessen. A vitában elhangzott még az az érv is, hogy a szellemi alkotások joga oly mértékben át van itatva nemzetközi szabályozással, hogy a Ptk.-ban való új szabályozás esetén problémákat okozhatott volna annak demonstrálása, hogy az új szabályozás is teljesíti Magyarország nemzetközi kötelezettségvállalásaiból eredő kötelezettségeit.

Ugyanakkor az semmiképpen sem vitatható, hogy a szerzői jog és az iparjogvédelem is a polgári jogban gyökerezik, ezért ennek a joganyagnak is meg kell teremteni a kapcsolódási pontjait a Ptk.-ban. Ez nagyjából a jelenlegi módszer szerint fog történni. Egyetlen ponton azonban elképzelhető a jelenleginél kifejezettebb kapcsolat. A szellemi alkotások felhasználására irányuló szerződések talán rendelkeznek olyan általánosítható sajátosságokkal, amelyek egy szerződéstípus kialakítását és a Ptk.-ban való szabályozását lehetővé teszik – azzal a megszorítással, hogy a Ptk. nyilván csak e szerződéstípus általános szabályait tartalmazhatná, míg az egyes szerzői művek, illetve iparjogvédelmi alkotások felhasználására kötött szerződések specialitásait a Ptk.-n kívüli, speciális jogszabályoknak kellene rögzíteniük.

e) Egyértelmű döntés született a kodifikációs munka kezdetén arról, hogy a családjogi szabályozás az új Ptk. részévé válik. Erről itt

azért nem szólok részletesebben, mert az okokról, illetve az esetleg még fennálló aggályokról a vitanap keretében önálló előadás szól.

4. Az új Ptk. szerkezete

Ha már fő vonalakban eldőlt, hogy milyen tárgyköröket fog felölelni az új Ptk., foglalkozni kell azzal a kérdéssel is, hogy ezt milyen szerkezetben, milyen kodifikációs keretek között fogja megtenni. Bár általában természetesen igaz, hogy a tartalom szabja meg a formát, a jelen esetben a determinációs mechanizmus ennél bonyolultabb volt, bizonyos értelemben inkább kölcsönös meghatározottságról lehetne beszélni. Amikor például a családjogi szabályozásnak a Ptk.-ba való beillesztését fontolgatta a bizottság, felvetődött az az igény, hogy a családjog megőrizhesse viszonylagos önállóságát a kódexen belül is, hiszen a családjog mégsem tekinthető teljes egészében a vagyoni viszonyokkal egynemű szabályozást igénylő területnek, olyan sajátos szempontoknak kell itt érvényesülniük, amelyek eltérnek a gazdasági viszonyokban érvényesülő szempontoktól, s áthatják a családi jogviszonyokat. Ezt csak úgy lehet megoldani, ha az adott jogterület a Ptk.-n belül viszonylagos önállóságot élvez, s ennek megvalósításához szerkezetileg is elkülönülő szabályozásban részesül. A családjog beépítéséről hozandó tartalmi döntésnek tehát előfeltétele volt olyan kodifikációs szerkezet kialakítása, amely képes biztosítani ezeknek a követelményeknek az érvényesülését.

Az új Ptk. ezért egy régi kodifikációs technika felelevenítésével igyekszik olyan új szerkezetben szabályozni a polgári jogi jogviszonyokat, amely lehetővé teszi a nagy terjedelmű szabályanyag áttekinthető, s az egyes szabályozási területek speciális igényeit is érvényre juttató elrendezését. Ez a technika a kódex könyvekre osztása. A könyv lesz tehát a Ptk. legnagyobb szerkezeti egysége, amely ugyan integráns része, a többi könyvvel koherens kapcsolatban álló alkotó eleme a törvénykönyv egészének, de önmaga is képes belső rendszert alkotni, s így kifejezheti a könyvben szabályozott viszonyok sajátosságait. Ez a módszer lehetővé teszi azt is, hogy az új Ptk. magába fogadjon viszonylag nagyobb terjedelmű, eddig külön jogszabályokban rendezett joganyagot is, mint amilyen például a családjog vagy – ha erre szükség lesz – a társasági jog.

A könyves szerkezet alkalmazására a modern kodifikációk történetében találunk példát, hiszen a holland Ptk. is könyvekből épül föl. A Kodifikációs Bizottság javaslatot tett arra is, hogy a holland példának megfelelően az új törvény paragrafusai könyvenként kerüljenek sorszámozásra, vagyis egy konkrét törvényhelyet a könyv számának és a paragrafus számának megadásával lehetett volna hivatkozni. A Konceptió tervezetének vitája során azonban ezt a javaslatot annyi kritika érte, hogy a végleges Konceptióban már ez az ötlet nem szerepel, az új Ptk. is tehát folyamatos sorszámozással tartalmazza majd a szabályokat. Ennek persze meglesz az a hátrányos következménye, hogy későbbi módosítások során, ha új paragrafusokat kell beiktatni a törvénybe, sokkal nehezebb lesz majd a szakaszok számozását egységesíteni. Ráadásul az új Ptk. anyaga – előre láthatóan – jelentősen terjedelmesebb lesz a mostaninál, tehát a folyamatos sorszámozással valószínűleg az ezres tartományba is elér majd a paragrafusok száma. Ez azonban nyilván megszokható lesz majd a jogalkalmazók számára.

5. Kinek szóljon az új Ptk?

Előzetesen eldöntendő kérdésként merült föl az is, hogy milyen stílusban készüljön az új Ptk., vagyis milyen nyelvezeten, kihez szóljon. Az egyik lehetséges véglet, ha a törvény szigorú jogi nyelven, kizárólag a jogászai szakma képviselői által érthetően kerül megszövegezésre, a másik végletes célkitűzés pedig az, ha mindenki számára érthető, köznapi fogalmakkal operáló törvényt akarnánk készíteni. Megítélésem szerint az első módszer lehetséges lenne ugyan, de nem kívánatos, a második viszont – úgy gondolom – egyszerűen nem lehetséges. Nem tudok elképzelni olyan polgári törvénykönyvet, amelyik „népszerű” formában, a laikusok számára is érthetően, ugyanakkor jogilag precízen, s hatékonyan tudja szabályozni a polgári jogi viszonyokat. Ugyanakkor nem lenne helyes, ha kizárólag egy szűk réteg által érthető törvényt születne. A kompromisszumot úgy lehetne megtalálni, ha minden olyan ponton, ahol lehetséges a közérthető fogalmazás – anélkül, hogy ez a jogi precizitás rovására menne –, ott kihasználnánk ezt a lehetőséget. Ahol viszont nélkülözhetetlen, ott alkalmazni kell a speciális jogi terminológiát, még akkor is, ha ez a közérthetőség rovására megy.

6. A jogalkotási folyamat és annak jelenlegi állása

Az új Ptk. két lépcsőben készül el. Az első fázisban a törvénykönyv koncepciójának kidolgozására került sor, a másodikban pedig az elfogadott koncepció alapján történik a törvény szövegének és indokolásának megalkotása. Voltak ugyan olyan vélemények, hogy nem lehet, illetve nem érdemes ilyen élesen kettéválasztani a munkafolyamatokat, hiszen a törvényalkotás olyan komplex folyamat, amelyben a gondolat és megformálása szükségszerűen együtt kell, hogy járjon. A munkában résztvevők többsége azonban azon a véleményen volt, hogy először érdemes feltérképezni azokat a kérdéseket, ahol változtatásra van szükség, s elméletben meghatározni a tervezett változtatások irányát. Ez a koncepció már vitára bocsátható, bevonható az előkészítésbe a szakmai és társadalmi szervezetek széles köre, illetve a koncepció olyan egységes alkotás lehet, amiről politikai döntés is születhet – meghatározva ezzel a szövegezési munka irányát. Kár lett volna olyan ötletek szövegszerű kidolgozására időt és energiát fordítani, amik a szakmai-társadalmi vitákon vagy a politika ellenkezésén úgyszólván megbuknak. Ezért a kodifikációs munka végül is e kétfázisú folyamatban zajlott, illetve zajlik, s ennek helyessége több ponton is megmutatkozott már. Például a deliktuális kártérítési felelősség rendszerét a Kodifikációs Bizottság a hatályos állapothoz képest gyökeresen át kívánta volna alakítani, ám a szakmai viták során kiderült, hogy a Legfelsőbb Bíróság ezt a tervet olyan határozottan ellenzi, hogy a Bizottság kénytelen volt feladni a tervét, s visszatérni a mai rendszerhez. Igazán felesleges erőfeszítésnek bizonyult volna tehát, ha már a tervezett változás teljes körűen kidolgozott változatát kellett volna kidobni.

A kodifikáció első szakaszát tehát a Koncepció kidolgozása jelentette. E munka során az Igazságügyi Minisztérium, a kodifikációért felelős kormányzati szerv a polgári jogi kodifikációról rendelkező kormányhatározat alapján úgynevezett munkacsoportokat hozott létre, amelyek a Koncepció egyes területeinek kidolgozásáért voltak felelősek. Így működött a személyek jogával, családi joggal, tulajdonjoggal, öröklési joggal, a szerződések jogával, kártérítési joggal, a polgári jog alkotmányjogi összefüggéseivel és a Ptk. nemzetközi

beágyazottságával foglalkozó munkacsoport. A munkacsoportok által előkészített anyagokat a munkacsoportok vezetőiből és néhány más kijelölt tagból álló úgynevezett Szerkesztőbizottság tárgyalta meg, s vetette szakmai kontroll alá, végül pedig a Kodifikációs Főbizottság hozta meg a legátfogóbb döntéseket. A Főbizottság részben politikai döntéshozókból (az igazságügyi miniszterből, a Miniszterelnöki Hivatalt vezető miniszterből), részben pedig szakmai szervezetek képviselőiből (a Legfelsőbb Bíróság elnöke, a legfőbb ügyész, a Magyar Ügyvédi Kamara elnöke, a Magyar Közjegyzői Kamara elnöke, a Magyar Jogászegylet elnöke) áll, vezetését pedig Vékás Lajos egyetemi tanár látja el.

Miután ebben a szervezeti struktúrában kialakult az új Ptk. koncepciójának első változata, a koncepció megjelent a Magyar Közlönyben, s megkezdődött a társadalmi vita, amiben bárki szabadon kifejezhette véleményét akár írásban, akár a több színhelyen, különböző szervezeti keretek között rendezett vitákon. A beérkezett véleményeket a kodifikációs bizottságok megtárgyalták, s ennek eredményeként elkészítették a Koncepció második változatát. Ekkor azonban a Koncepció a korábbi változatnál sokkal rövidebb, tömörebb, valóban csak az elvi jelentőségű változásokat tartalmazó anyaggá sűrűsödött, ami a Kormány elé került jóváhagyásra. A Kormány az 1003/2003. (I. 25.) Korm. határozattal elfogadta a Ptk. Koncepcióját, s ez az elfogadott változat meg is jelent a Magyar Közlöny 2003. évi 8. számában. Azt a bővebb anyagot, ami az új Ptk.-ra vonatkozó részletesebb elképzeléseket tartalmazza, Tematikának neveztük el. A Tematikát a Kodifikációs Főbizottság erősítette meg 2002. november 18-i ülésén, s ezt a Magyar Közlöny-külön-számaként tették közzé 2003 februárjában.

Jelenleg tehát az elfogadott Koncepció, illetve Tematika alapján már a törvény szövegezési munkálatai folynak. Ennek során a Koncepciót mindenképpen át kell ültetni a kidolgozandó normákba, de a Tematikától sem térhetnek el szabadon a szövegezők, csak akkor, ha az eltérést alaposan megindokolják. A szövegezés nem bizottsági keretek között zajlik, hiszen paragrafusokat nem lehet bizottságokban írni. Az egyes szakemberek által meghatározott részekről készített törvénysszöveg-tervezeteket azonban a Szerkesztőbizottságnak, illetve a Kodifikációs Főbizottságnak kell

majd megtárgyalnia és elfogadnia, s ekként kell eljutni oda, hogy 2005. szeptember 30-ig elkészüljön az új Polgári Törvénykönyv első teljes tervezete.⁶

II. Az új Ptk. „Általános Része”

Az előadás második részében az új Ptk. Általános Részének koncepciójáról lesz szó, ami azonban előkérdésként annak tisztázását igényli, hogy milyen jellegű, milyen funkciót betöltő Általános Részt képzelünk el. E kérdésfelvetést az is indokolja, hogy maga a Koncepció és Tematika nem használja az „Általános Rész” elnevezést, hanem „Az új Polgári Törvénykönyv alapvető elveiről” beszél a Bevezetés B) pontjában.

1. Az „Általános Rész” jellege

Ha a hatályos Ptk.-t vizsgáljuk meg ebből a szempontból, ott is azt találjuk, hogy olyan értelemben nem rendelkezik általános résszel, ahogy egy kódex általános részét a klasszikus szerkezetben elképzeljük. A klasszikus modell szerint ugyanis az általános rész és a különös részi szabályok egymást kiegészítve, együttesen képesek a szabályozott jogviszonyok rendezésére. Ebből következően egy ilyen modellben minden egyes különös részi rendelkezés az általános résszel együtt válik működőképes szabállyá. A hatályos Ptk. bevezető rendelkezései valójában jobbra a polgári jog alapelveit tartalmazzák, amelyek éppen nem a többi szabállyal egységben kerülnek alkalmazásra, hanem adott esetben a konkrét szabályok felülírásaként, azok lerontására alkalmazzák azokat, vagy a konkrét szabályok hiányában jutnak szóhoz.

Ezen a helyzeten az új Ptk. sem fog változtatni. Nem véletlen tehát, hogy a Koncepció nem használja az Általános Rész megjelölést. Valószínű ugyanis, hogy olyan általános szabályok, amelyek a Ptk. által szabályozandó viszonyok mindegyikére alkalmazandóak lennének, nem találhatók, vagy azok olyan semmitmondó általánosságok lennének, amelyek jogi normába foglalása értelmetlen.

A Ptk. egyes könyveinek azonban már lehet általános része. Így például a kötelmi jogi könyvben egészen bizonyosan lesznek általános szerződési jogi szabályok, amelyekhez a már megszokott

módon kapcsolódnak majd az egyes szerződéstípusok szabályai. A tervek szerint a jogi személyek szabályozásánál is ezt a szabályozási módszert követné a törvényalkotó: lennének olyan általános szabályok, amelyek minden jogi személy fajta esetén érvényesülnének, s ezek kiegészítéseként kerülnének alkalmazásra az egyes jogi személy típusokra vonatkozó különös szabályok. Ha a Ptk.-ba kerülnek a gazdasági társaságok szabályai, akkor is esély van egy könyvön belüli, kisebb általános rész kialakítására; hiszen az egyes társasági fajtáknak vannak olyan közös szabályai, amelyek a gazdasági társaságok mindegyikére alkalmazhatóak, de a jogi személyeknek nem általános szabályai.

Olyan alapelvek viszont, amelyek az egész Ptk.-ban érvényesülnének, megfogalmazhatóak, még ha jóval kisebb számban is, mint ahogy az jelenleg történik a kódexben. Ezek az alapelvek a törvényértelmezési maximával és a bírói út biztosításáról szóló szabállyal együtt alkotják az új törvény bevezető rendelkezéseit.

2. Az új Ptk. értelmezési szabálya

A Koncepció szerint az értelmezési szabály szerkezetén nem szükséges változtatni: az a módszer, hogy a törvény meghatározza az értelmezésnél figyelembe veendő szempontokat, fenntartható, de kifejezésre kell juttatni, hogy e szempontok csak példálózó jelleggel kerülnek említésre, s a bíró további szempontokat is figyelembe vehet.

A Ptk. azonban 1993 óta tartalmaz olyan szabályt is, mely nem magának a Ptk.-nak, hanem a Ptk. szabályozási tárgykörébe tartozó viszonyokat rendező más jogszabályoknak az értelmezéséhez kíván útmutatást adni a Ptk. elsődlegességének hangsúlyozásával. Az új Ptk. az eddigieknél is erőteljesebben kívánná egyértelművé tenni, hogy a polgári jogi viszonyok szabályozásában elsődleges szerepet követel magának, s nem kívánja lehetővé tenni azt, hogy más jogszabályok – lerontva a Ptk. erejét – ellentétes vagy eltérően értelmezhető szabályokat vezessenek be. A Koncepció előkészítése során olyan elképzelések is felmerültek, hogy ki kellene mondani azt, hogy a Ptk.-tól eltérő szabályt más jogszabály ne határozhasson meg, illetve, hogy a Ptk.-t csak kifejezetten erre irányuló jogszabállyal lehessen módosítani – megakadályozandó, hogy csak úgy,

mellékesen, s ezért különösebb átgondolás nélkül lehessen belehasítani a kódexbe. Ezek az ötletek azonban elbuktak azon, hogy jogforrástanilag, a jogalkotási törvény jelen állása szerint a Ptk.-nak nem lehet a többi törvénytől eltérő, kiemelt státuszt biztosítani, ezért valószínűleg alkotmányellenes lenne minden olyan törekvés, ami a Ptk.-t a többi törvény fölé kívánná emelni. Még akkor is, ha ez elméletileg indokolt lenne, s ezzel a módszerrel talán hosszabb távon is biztosítani lehetne a gazdasági élet egységes szemléletű szabályozását.

A fentiek miatt azonban az új Ptk.-nak is meg kell majd elégednie annak előírásával, hogy a polgári jogviszonyokat szabályozó más jogszabályokat is a Ptk.-val összhangban, a kódexre figyelemmel kell értelmezni. Ez azonban csak a bizonytalan jogalkalmazási helyzetekben adhat megoldást, s nem gátolja, hogy a Ptk. utáni törvények eltérjenek a Ptk.-tól, s ekként szétzilálják a polgári jogi szabályok egységes rendszerét.

3. Az alapelvek

Amint erről már szó volt, az alapelvek az új kódexben különböző szinten jelennek majd meg. Lesznek olyan alapelvek, amelyek az egész törvénykönyvre kiterjedő hatásúak, de lesznek olyanok is, amelyek csak egy-egy könyvben vagy azon belül is csak egy körülhatárolható területen fejtik majd ki hatásukat. Mivel ilyen szempontból is felülvizsgálatra kerülnek a Ptk.-ban jelenleg található alapelvek, s egyébként is vizsgálat tárgya volt, hogy a megváltozott viszonyok között mi tekinthető valóban alapelvi hatású szabálynak,⁷ szinte szükségszerű, hogy a bevezető rendelkezések között említendő alapelvek száma megfogytokozik a jelenlegi szabályozáshoz képest. A Konceptió szerint három kódex-szintű alapelve lesz a Ptk.-nak: a jóhiszeműség és tisztesség elve, a saját felróható magatartásra való hivatkozás tilalma és a joggal való visszaélés tilalma. Ez utóbival kapcsolatban érdemes megjegyezni, hogy a koncepcióalkotás korábbi szakaszában volt olyan elképzelés, hogy a jognyilatkozatok bírósági ítélettel való pótlásának intézményét – mint meg nem engedhető beavatkozást a magánjogi viszonyokba – el kell törölni, de végül az az álláspont vált meghatározóvá, hogy igen szűk körben,

rendkívül kivételes esetekben mégis csak fenn kell tartani az intézményt.

Néhány alapelv, amely eddig a Ptk. bevezető rendelkezései között szerepelt, az új kódexben a megfelelő helyre kerülve, egy-egy könyv alapelveként fog funkcionálni. Így például az együttműködési kötelezettség elve nem tekinthető általános alapelvnek, sokkal inkább a kötelmi jogi, azon belül is leginkább a szerződési jogi viszonyok terén meghatározó alapelv, ezért a kötelmi jogi könyv elején, könyv szintű alapelveként kerül majd szabályozásra.

A családjogi könyvben is várhatóan lesznek az adott könyvre irányadó alapelvek, így például a gyermekek érdekeinek elsődlegességét olyan elvként fogja kimondani, ami az egész könyv szabályozását áthatja majd.

A Konceptió szerint a jelenlegi alapelvek közül kimarad az új Ptk.-ból az általános elvárhatósági szabály, mert az a jóhiszeműség és tisztesség követelményéből amúgy is következik. A rendeltetésszerű joggyakorlást sem kívánja az új Ptk. alapelveként szabályozni, mert ugyancsak a jóhiszeműség és tisztesség olvasztja magába ennek a korábbi elvnek a tartalmát, a rendeltetésszerű joggyakorlás követelményének súlyos megszegése pedig a joggal való visszaélés tilalmába ütközik, ezért a rendeltetésszerű joggyakorlás önálló alapelvét a Ptk. nem fogja szabályozni. A tulajdon és a személyek védelme mint alapelv ugyancsak feleslegesnek tűnik a Konceptió szerint, hiszen ezek olyan alkotmányos követelmények, amelyeknek ilyen általános formában való megismétlése a polgári jogban tartalmatlan. Ehelyett az egész polgári jogi szabályozásnak kell ezeket az elveket megvalósítaniuk.

4. A bírói út

Az általános rendelkezések között kell kimondani azt, hogy a Ptk.-ban biztosított jogok érvényesítéséhez az állam bíróságai útján nyújt segédkezet. Az állam tehát a magánautonómia viszonyai között keletkezett jogokat közhatalmi eszközökkel védi, s biztosítja azok érvényesülését, ha azok védelemre szorulnának. Az új Ptk. sem fogja akadályozni meghatározott körben választottbíróságok igénybevételét.

Bizonyos esetekben a polgári jogi jogok érvényesítésében köz-

igazgatási szerveknek is szerep juthat (pl. a birtokháborítási vagy a gyámhatósági eljárásban), de végső soron minden esetben meg kell adni a lehetőséget arra, hogy bíróságtól kérjenek jogvédelmet a polgári jogviszonyokból eredő jogaikban megsértettek.

JEGYZETEK

- 1 Sáriné Dr. Simkó Ágnes: *A polgári törvénykönyv módosításai 1989-1997* között; *Gazdaság és Jog* 1998/2. 3-8. oldal
- 2 Ld. Vékás Lajos: *Lehetséges-e magánjogi kodifikáció a 21. század bajnalan?* In: Vékás Lajos: *Az új Polgári Törvénykönyv elméleti előkérdései*; HVG-ORAC, Budapest, 2001. 15-28. oldal
- 3 1050/1998. (IV. 24.) Korm. határozat
- 4 Ld. részletesebben Vékás Lajos: *Egy új Polgári Törvénykönyv tartalmi batáiról: a „kereskedelmi magánjog” elhelyezése*; In: Vékás Lajos: *Az új Polgári Törvénykönyv elméleti előkérdései*; HVG-ORAC, Budapest, 2001. 38-74. oldal
- 5 Ld. Kisfaludi András: *A társasági jog helye a jogrendszerben*; *Polgári Jogi Kodifikáció* 2000/3. 3-12. oldal
- 6 Ezt a határidőt az 1003/2003. (I. 25.) Korm. határozat jelölte ki.
- 7 Az alapelvekkel kapcsolatos kodifikációs munka megalapozását Kecskés László: *Az új polgári törvénykönyv alapelvi rendelkezései* c. tanulmánya szolgálta. *Polgári Jogi Kodifikáció* 2001/1. 3-9. oldal